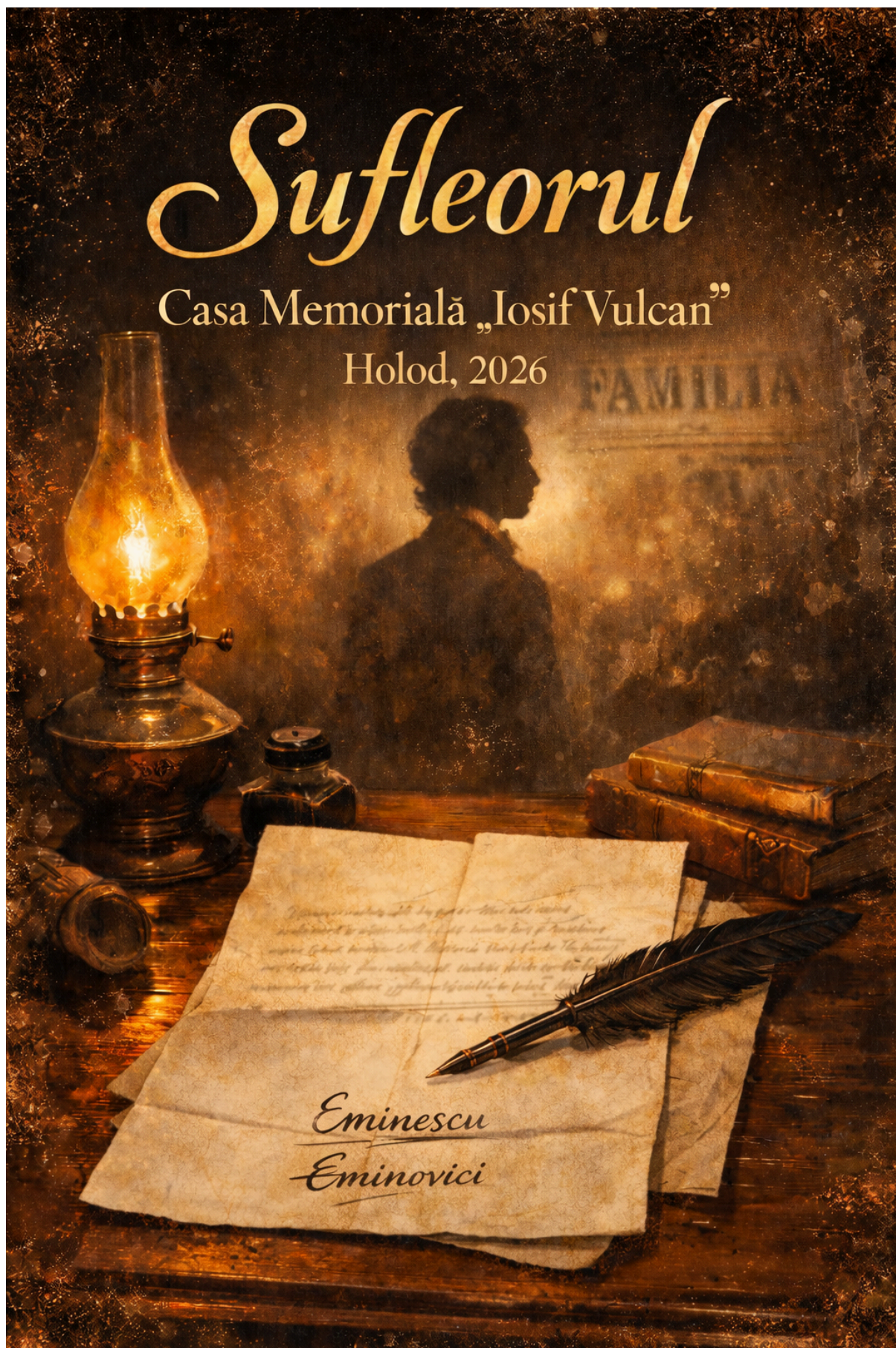

Sufleorul

Casa Memorială „Iosif Vulcan”

Holod, 2026

Eminescu
Eminovici

SUFLEORUL

Casa Memorială „Iosif Vulcan”

Holod

2026

La împlinirea a **160 de ani** de la acea zi de februarie 1866,
când în paginile revistei *Familia* se năştea, prin viziune editorială
şi curaj academic, numele lui **Mihai Eminescu**.

O reverenţă în faţa actului de „botez”, care a schimbat,
pentru totdeauna, cursul limbii şi culturii române.

Partea I — Construcția

1865 — 1866 — 1868

1865 — Pesta, mai-iunie

Titlul îl scrisese fără să se gândească.

Tulburarea venise abia după — nu față de alegere în sine, ci din cauza imposibilității de a reconstitui momentul. Scrisese câteva variante: *Lumina*, *Dacia*, *Aurora*. Le tăiasse. Scrisese *Familia*. Gata. Niciun raționament pe care să-l poată relua și verifica. Mâna mersese înainte ca mintea să fi formulat o întrebare.

Vulcan nu era omul gesturilor inexplicabile. Avea douăzeci și patru de ani, studii juridice și obiceiul de a ști, de obicei, de ce face lucrurile pe care le face — sau cel puțin de a putea reconstitui de ce, după faptă, ceea ce e aproximativ același lucru și, în practică, suficient.

Titlul ales fără deliberare îl lăsase cu o greutate pe care nu o putuse numi cu precizie. Nu îndoială față de alegere, ci conștiința bruscă a unei obligații asumate în fața tuturor celor care urmau să citească. Un titlu e o promisiune publică. Că revista putea ajunge să însemne mai mult decât prevăzuse — și că asta nu stătea în puterea lui.

Titlul îl pusese deoparte. Erau lucruri mai urgente.

* * *

În noaptea dinaintea primei apariții nu dormise.

Nu din emoție — sau nu numai. Făcuse calculele de trei ori și de trei ori ieșea la fel: dacă nu aduna cel puțin două sute de abonați în primele patru

luni, nu putea plăti a doua tranșă la tipografia lui Kocsi. Kocsi îi dăduse credit, dar creditul nu era generozitate, era un pariu pe viitorul altcuiva, și Kocsi era un om practic, care nu paria pe sentimente.

Două sute de abonați. Scrisese numărul pe o foaie și se uitase la el. Abonamentul costa doi florini pentru cititorii din Austria; un galben pentru cei din România. Nu erau sume pe care oricine le putea scoate din buzunar. Vorbim de un preot de sat cu leafă mică, de un funcționar de birou, de un negustor cu magazine modeste. Oameni care cântăreau fiecare cheltuială.

Se sculase de la masă și mersese la fereastră. Jos, strada din Lipótváros era goală la ora aceea — trei, poate patru dimineața. O lampă cu gaz mai pâlpâia la colț, cealaltă era stinsă. Mirosea a Dunăre și a fum de cărbune din cheiul de la sud. Undeva departe, ritmul unui vagon de marfă pe șine.

Nu se amăgea că revista lui era pentru toți românii. Era pentru românii care puteau citi și puteau plăti — iar asta îl incomoda, deși nu vedea cum ar fi putut fi altfel în condițiile date. Hârtia costa, culegătorul costa, distribuția costa. Puteai scoate o foaie ieftină, pe datorie, sau una care să se țină singură, la prețul ei adevărat. Nu ținea de morală, ci de calcul.

Dar aritmetica aceasta excludea pe cineva. Asta rămânea adevărat indiferent câte ori o recalcula.

Se întoarse la masă și nu mai recalculă nimic. Stinse lampa și rămase în întuneric până dimineața, fără să doarmă.

* * *

Pesta anului 1865 nu era ostilă românilor. Era pur și simplu indiferentă față de ei, ceea ce e mai greu de combătut, pentru că indiferența nu are un punct slab pe care să-l ataci. Indiferența trebuie sedusă, câștigată număr cu număr, prin prezență constantă.

Sau poate că asta era cu adevărat miza: nu cei două sute de abonați, nu aritmetica florinilor, nu creditul lui Kocsi. Ci faptul că revista era în română. Nu în germană, care ar fi ajuns la mai mulți și mai ușor. Nu în maghiară, care ar fi deschis alte uși. Ci în română — limba care nu era cea a orașului în care se publica, nu era limba imperiului în care apărea, și care ajungea, prin poștă, la oameni care trăiau în trei imperii diferite și nu aveau un stat comun, doar o limbă și câteva reviste și asociații și coruri și fonduri de burse.

Asta era o decizie mai simplă decât toate celelalte și mai grea decât toate celelalte.

* * *

Orașul era un șantier permanent în vara aceea. Mirosea a fum de cărbune din vapoarele de pe Dunăre și a praf ridicat de roțile trăsurilor pe granitul proaspăt pus. Pe bulevardele principale, lămpile cu gaz schimbau fața orașului după asfințit. În ulițele laterale, lumânările și lămpile cu petrol rămâneau singurele surse de lumină. Fumul lor se depunea lent — pe fațadele neoclasice ale clădirilor și pe mesele de lucru din camerele pe care pereții le ascundeau.

Vulcan scria la lumina unei lămpi, în camera din Lipótváros. Pe masă: scrisori de răspuns de la oameni de condei, din cercul românesc al Pestei, tarife poștale pentru distribuția în Transilvania și Bucovina, acordul cu tipografia lui Alexandru Kocsi din Piața de pești, numărul nouă.

* * *

Prima pagină din primul număr urma un canon pe care îl adoptase deliberat: publicațiile ilustrate ale epocii — *Vasárnapi Ujság* la unguri, foile enciclopedice germane din imperiu — rezervau pagina de deschidere unei personalități marcante, unui exemplu de virtute civică sau succes economic

demn de prezentat publicului. Nu redactorului. Redactorul era instrumentul, nu subiectul.

Pusese pe prima pagină portretul lui Nicolae Jiga — negustor din Sânnicolaul Român, din Bihor, care dăduse douăzeci de mii de florini pentru studenții români fără mijloace. Un gest. O faptă. Nicio funcție publică, niciun discurs, niciun titlu. Un om care câștigase bani din comerț și îi dăruise altora fără să ceară nimic în schimb, decât să se facă.

Canonul spunea: *prima pagină e pentru un exemplu*. Decizia lui Vulcan era cine anume să fie exemplul. Și alesese un negustor, nu un prelat sau un politician sau un intelectual cu titluri. Scrisese biografia lui Jiga mai repede decât scria despre figurile oficiale ale mișcării naționale. Fără să caute cuvintele.

Oamenii aceia aveau titluri, tribune și posteritate asigurată. Jiga nu avusese decât gestul — bani reali puși în spatele unei idei simple. Asta era o biografie.

* * *

Prima ediție apăruse pe cinci ale lui iunie 1865.

Stătuse la tipografia lui Kocsi în dimineața aceea, urmărind cum foile ieșeau din presă una câte una, cu hârtia umezită înainte de tipar cum cerea meșteșugul, în ritmul omului de la manetă. Mirosul de cerneală proaspătă și hârtie caldă era, pentru el, mirosul cel mai concret al unui proiect care trecuse din cap în lume. Luase un exemplar, se uită la portretul de pe prima pagină, verifică tiparul și îl închise. Bun.

Ieșise pe strada Piața de pești cu exemplarul sub braț. Gândea la ce mai era de făcut — scrisori de trimis distribuitorilor din Sibiu și din Cluj, textul pentru numărul doi, la care lucrul trebuia să înceapă înainte ca numărul unu

să fi apărut complet. O revistă care apare de trei ori pe lună nu îți lasă timp să contempli ce ai publicat.

La un moment dat, se opriase fără motiv pe o stradă laterală.

Un băiat — doisprezece, treisprezece ani, cu haine de oraș, dar încălțări de sat — ținea în mâini o hârtie și o citea cu buzele mișcând ușor. Citea cu atenția cuiva pentru care cititul nu era un obicei natural, ci un efort ales în mod deliberat, fiecare cuvânt separat și important.

Se uitase câteva secunde și plecase mai departe.

Dar tocmai atunci îi venise în minte, fără să o fi căutat, *greutatea* titlului — conștiința că o revistă în română, prezentă și constantă, urma să ajungă la cineva pe care nu îl cunoștea, în locuri pe care nu le știa sigur, și că acel cineva urma să o citească altfel decât o gândise el. Că va găsi în ea ceva ce el nu pusese acolo cu intenție — sau va găsi tocmai ce pusese, dar în alt moment, cu alt rost. Că asta, tocmai asta, era datoria ei.

Pornise din nou. Cancelaria redacției: Strada Leopold, numărul optsprezece. Corespondența: prin comisionarii din Sibiu, Cluj, Brașov și celelalte orașe mari, prin poșta imperială, pentru abonații din sate și târguri. Epistolele nefrancate nu se primesc. Numărul doi trebuia să înceapă.

1866 — Pesta, februarie

Al doilea an al revistei. Un plic din Bucovina.

Plicul venise într-o marți.

Nu își amintea cu precizie ziua — februarie 1866, în al doilea an al revistei, într-o perioadă în care corespondența crescuse într-un ritm pe care nu îl anticipase. Manuscrisele soseau din toate provinciile: versuri, proze scurte, traduceri, articole despre o mulțime de subiecte, pe care colaboratorii

considerau că *Familia* trebuia neapărat să le trateze. Unele nu se potriveau și le refuza politicos.

Plicul din Bucovina arăta la fel ca toate celelalte: copertă gălbuie, sigiliu cu ceară, adresă scrisă cu litere de tipar rotunde și îngrijite. Îl deschisese cu gestul mecanic, pe care îl repetase de atâtea ori: un deget sub marginea sigilată, o mișcare, conținutul pe masă. Înăuntru, două file acoperite cu aceeași scriere îngrijită, și dedesubt, semnat: *M. Eminovici, privatist în cl. VI gymn. Cernăuți.*

Citise versurile o dată și le pusese pe masă.

Stătuse cu ele în față câteva secunde în care nu gândise nimic anume. Apoi le citise din nou, mai încet.

* * *

Nu era un poem despre care să trebuiască să se gândească mult dacă îl publică sau nu.

Erau bune. Nu bune ca pentru un tânăr de șaisprezece ani — informația asta o găsisese în nota de prezentare — ci bune cu totul, cu o siguranță a ritmului, pe care o recunoști înainte s-o poți numi. Ritmul acesta fie îl ai, fie nu îl ai, și nu se câștigă prin muncă, sau nu numai prin muncă. Se câștigă prin ceva anterior muncii, ceva pe care munca îl poate rafina, dar nu îl poate produce de la zero.

Tânărul din Bucovina îl avea.

Ceea ce era interesant, pentru că poezia, în sine, nu era spectaculoasă ca subiect — o dorință, o condiție ireală, imaginile unui viitor imposibil. Genul de poem pe care îl scriu mulți tineri, care simt mult și n-au terminat de înțeles ce. Dar, sub tema recognoscibilă, era ceva mai ferm: o frază care știa unde se termină, înainte ca gândul să fi ajuns acolo. O pauză pusă exact unde trebuia.

Vulcan scrisese pe marginea primei file, cu creionul: *Da. Numărul 6.*

* * *

Problema cu numele o observase câteva minute mai târziu, când luase o foaie curată să scrie nota de redacție.

Eminovici. Scrisese semnătura și se oprise. Sufixul suna slav — un ecou al provinciei de frontieră din care venea tânărul, al straturilor de administrație imperială, care slavizaseră numele de familie în generații succesive. Nu era o problemă în sine. Dar un cititor, din Principate sau din Transilvania, vedea numele și îl plasa, reflex, în afara spațiului cultural românesc, înainte să fi citit primul vers.

Nu era o corecție sentimentală. Era o decizie editorială practică: elimina un obstacol concret, nimic mai mult. Aceeași rădăcină, același sens, sufix românesc. *Eminescu*. Simplu.

Trase peste *Eminovici* — mai apăsător decât intenționase, cerneala se îngroșă la capătul liniei. Deasupra scrise *Eminescu*. Puse condeiul jos.

Trecea la nota de redacție.

Singurul lucru pe care nu îl știa era cum avea să primească tânărul din Bucovina gestul — ca validare sau ca impertinență. Dar asta nu putea fi știut dinainte. Răspunsul va veni sau nu va veni. Până atunci, era doar gestul — și tăcerea care urma.

* * *

Nota de redacție pentru debuturi era o rubrică pe care o prețuia tocmai pentru că scria ce gândea, în câteva rânduri, fără să construiască fraze pentru posteritate.

Scrise:

*Cu bucuria deschidem colónele fóiei nóstre acestui june numai de 16 ani,
care cu primele sale încercări poetice tramise nóue ne-a surprinsu
plăcutu. Red.*

*[Cu bucurie deschidem coloanele foi noastre acestui tânăr de numai 16
ani, care cu primele sale încercări poetice trimise nouă, ne-a surprins
plăcut. Red.]*

Citise nota. Douăzeci și patru de cuvinte — numărase fără să știe de ce făcuse asta; un reflex al editorului care verifică lungimile. Douăzeci și patru de cuvinte spuneau: *acest tânăr există, scrie bine, are șaisprezece ani, ne-a surprins plăcut*. Atât. Nu promisiuni, nu proclamații.

Nota era corectă. Era și tot ce putea spune cu onestitate în februarie 1866, bazându-se pe două file primite, prin poștă, de la un tânăr, pe care nu îl cunoștea.

O pusese deoparte și trecuse la portretul lui Emanuil Gojdu — mecenatul din Oradea, care urma să deschidă numărul șase. Faptele contau. Oamenii de fapte deschideau revista.

* * *

Numărul șase apăruse pe douăzeci și cinci ale lui faur.

Poezia lui Eminescu stătea la pagina șaiszeci și opt, într-un număr ca celelalte. Nu construisese un eveniment din publicarea ei. O publicase. Dedesubt, nota de redacție de douăzeci și patru de cuvinte. Semnătura: *Red*.

Nu el. Nu *Iosif*, ci *Red*. — persoana colectivă, în spatele căreia editorul dispărea, conform obiceiului epocii și conform propriului său instinct de a pune instituția înaintea persoanei.

* * *

Știa ce publicase în februarie 1866: niște încercări poetice ale unui june de șaisprezece ani din Bucovina, cu armonie în vers și cu figuri care surprinseseră plăcut. Știa și de ce le publicase. Ce nu știa — și nu avea cum să știe — era ce anume devenea gestul acesta în timp. Nu era lipsă de judecată. În februarie 1866 nu exista încă nimic care să dea gestului altă semnificație. Exista doar faptul lui, curat și suficient.

Răspunsul venise în lunile care urmaseră: mai întâi o tăcere de câteva săptămâni, apoi un al doilea plic, cu același scris îngrijit, semnat *Eminescu*. Și după aceea un al treilea. Și un al patrulea. Până la sfârșitul anului 1866, tânărul trimisese încă cinci poezii, toate sub noul nume, fără o singură obiecție.

Tăcerea și continuarea erau un răspuns. Singurul răspuns care conta.

1868 — Arad, august

Al patrulea an al revistei. Trupa *Pascaly*. Sufleorul.

Vulcan venise la Arad în acea vară cu mai multe motive. Era adunarea anuală a societăților culturale românești. Și era Pascaly — publicase în *Familia*, în numărul 26, din 25 iulie, un portret al lui Mihail Pascaly, însoțit de un studiu despre arta teatrală și misiunea ei națională.

Din același an, Vulcan pusese bazele *Societății pentru crearea unui fond de teatru român în Ardeal*. Pascaly era ceea ce societatea nu putuse produce singură, nu încă: o dovadă că teatrul românesc profesionist era posibil, că publicul exista, că actorii existau.

Îl vizitase pe Pascaly a doua zi după adunare, în grădina hotelului *Crucea Albă*, unde se cazase cu soția lui. Vorbiseră despre teatrul național și despre greutatea unui turneu în provincii.

Seara, Vulcan se duse la teatru.

* * *

Teatrul *Hirschl* din Arad — ridicat de peste patru decenii, unul dintre cele mai îngrijite din provincie — mirosea a lemn vechi și a ulei din lămpile *Argand* de pe rampă, care dădeau o lumină mai clară decât lumânările de seaua ale teatrelor improvizate, dar tot lăsau culisele în umbră, cu o graniță netă între lumina scenei și întunericul de dincolo.

Sala era pe jumătate goală în seara aceea. Vulcan stătuse în culise o parte a serii — privilegiul presei și al cunoscuților lui Pascaly — urmărind mecanismul teatrului dinspre interior: actori care își verificau costumele, tehnicieni care mutau recuzita, sufleurul care se instala în cutia lui din dreapta rampei.

Stătuse cu privirea pe sufleurul din dreapta rampei mai mult decât ar fi stat pentru un necunoscut. Știa că Eminescu se afla în trupa lui Pascaly, ca sufleur și traducător de studii de artă dramatică din germană. Că omul acela cu caietul și cu pipa putea fi colaboratorul lui de doi ani era o concluzie plauzibilă, nu o certitudine.

* * *

Spectacolul începuse. Urmărise cu o atenție împărțită: scena, și colțul din dreapta, unde sufleurul devenise invizibil publicului dar nu lui, din locul unde stătea în culise. Tânărul lucra bine. Urmărea textul cu o secundă înaintea actorilor, intervenea cu un gest al capului când cineva ezita prea mult. Nici o

singură dată nu fu observat din sală. Un sufleur bun e absent în mod activ: prezent pentru actori, inexistent pentru public.

Vulcan se gândise, urmărindu-l, la articolele pe care le scrisese în ultimii ani despre teatrul românesc. Că teatrul nu se construiește fără oameni care știu meseria — nu doar autori și directori de scenă, ci toți ceilalți, de la sufleur la recuzitor, oamenii fără care spectacolul nu există deși nu îi vede nimeni.

Era acolo un tânăr de optsprezece ani, care știa meseria sufleurului. Cu siguranță știa și altceva — versurile pe care le trimisese revistei nu fuseseră scrise de cineva care nu știa decât să șoptească replici dintr-un caiet.

* * *

În pauza primului act, sufleurul se ridică din spațiul dedicat lui și strânse paginile caietului. Vulcan era la doi pași — distanța unui coridor de culise. În lumina slabă dinspre scenă, tânărul fuma tihnit, cu o cămașă albă, cu pipa în mână.

Ridică privirea spre culise. O secundă. Poate două.

Tânărul înclinase ușor capul — o mișcare discretă, care putea fi recunoaștere sau putea fi doar reflexul de politețe față de cineva care îl privise prea mult. Și se întoarse la pipă.

Cortina se ridică pentru actul doi.

* * *

A doua zi fusese la casa lui Desseanu.

Ioan Popovici Desseanu, avocatul și omul politic, primise trupa lui Pascaly cu generozitatea lui cunoscută: masă mare, camerele casei deschise, oameni mulți. Vulcan intrase în curte pe la prânz, când masa era pe jumătate strânsă și oamenii stăteau în grupuri sub umbra viței de vie de pe pridvor.

Îl recunoscuse pe tânăr înainte ca cineva să-i facă prezentarea — cămașa albă, aceeași ca în seara trecută, și aceeași pipă, ținută acum în palmă, nestinsă. Stătea la marginea unui grup, asculta, nu vorbea. Cineva îi spusese un nume și tânărul ridicase privirea spre Vulcan, cu același tip de atenție pe care îl ai când nu vrei să pierzi nimic din ceea ce urmează.

Vulcan îi spusese direct, fără să lungească: el era cel de la *Familia*, cel care îi publicase versurile.

Tânărul dăduse ușor din cap — recunoaștere, nu surpriză. Poate că știuse deja.

— Și cel care a schimbat numele, adăugase Vulcan. *Eminovici* devenise *Eminescu*, în redacția din Pesta, în iarna lui 1866. Fără să cer voie.

O pauză scurtă. Tânărul se uită la pipă, ca și cum ar fi cântărit ceva, apoi ridică privirea.

— Îmi vine bine, spuse. Nu cu căldură demonstrativă — cu tonul cuiva care constată un fapt și nu simte nevoia să-l orneze.

Vulcan așteptase să continue. Nu o făcuse. Dincolo de ei, cineva râdea la o glumă pe care nu o auziseră.

— *Familia* a fost prima mea publicare, reluase tânărul după câteva secunde. Nu am uitat asta.

O spusese fără emfază — nu ca pe o declarație, ci ca pe un lucru care exista și fără să fie spus, și pe care îl spunea totuși, cu simplitatea cu care spui ceva ce celălalt merită să știe.

Vorbiseră după aceea despre revistă, despre turneu, despre planurile lui Pascaly pentru teatrul românesc. Tânărul asculta mai mult decât vorbea, dar când vorbea, o făcea precis — fără ezitări și fără cuvinte de prisos, felul în care vorbesc oamenii care au gândit deja ce vor să spună înainte să deschidă gura.

La un moment dat, Desseanu îi chemase pe amândoi la masă și conversația se încheiase firesc, fără o concluzie anume. Vulcan reținuse tonul mai mult decât cuvintele — calmul unui tânăr de optsprezece ani care știa unde se află și nu simțea nevoia să demonstreze nimic.

* * *

Părăsise Aradul mai târziu, cu trăsura spre Pesta, cu mâinile în poală și cu capul ușor aplecat.

Se gândea la sufleur. La felul în care lucrase în spațiul acela întunecos, cu caietul în mâini, urmărind textul cu o secundă înaintea actorilor. Un om care știa textul mai bine decât cei care îl rosteau în lumina rampei. Un om fără care spectacolul s-ar fi poticnit. Și pe care nimeni din sală nu îl știa. Și pe care aplauzele nu îl priveau.

Se opriese un moment cu gândul acolo.

Familia era o platformă pe care apăreau alții. El alegea cine apărea, fixa formatul, scria nota de redacție, trimitea onorariile. Munca lui era anterioară și invizibilă față de ceea ce vedea publicul. Publicul vedea versurile lui Eminescu pe pagina șaiszeci și opt. Nu vedea cine citise plicul, nu vedea corecția de condei din numele de pe semnătură, nu vedea cele douăzeci și patru de cuvinte din nota de redacție.

Poate că asta era. Poate că rolul lui era cel al *sufleurului*...

Nu era o revelație consolatoare. Era o constatare, cu toată claritatea și greutatea ei. Sufleurul nu apare în cronici. Sufleurul știe textul mai bine decât toți. Și tocmai de aceea nu poate urca pe scenă.

Trăsura mergea spre Pesta. Lucrul pentru numărul următor trebuia să înceapă.

Partea a II-a — Cadrul

Oradea, noaptea de 20 spre 21 iunie 1889

I. Rama

În 16 iunie, dimineața, a primit o telegramă. O propoziție scurtă, fără explicații.

Nu voise să creadă în întregime acea frază.

Gazeta Transilvaniei din Brașov, numărul din 18 iunie, sosise cu întârziere de o zi. Vulcan deschisese revista la pagina a treia. Citise: *Ultimă știre. Ziarele de dincolo ne aduc dureroasa știre că marele nostru poet Mihail Eminescu a încetat din viață*. În numărul gazetei din 20 iunie, citi că Eminescu murise la sanatoriul doctorului Șuțu din București, în dimineața zilei de 15 iunie 1889. Cauza: apoplexie. Vârsta: patruzeci de ani¹.

Stărui asupra textului. Puse ziarul pe masă, lângă corectura numărului următor, și rămase câteva minute nemișcat la birou.

Afară era o zi frumoasă de vară — acele zile din Oradea când cerul se deschide alb și înalt deasupra șirurilor de castani de pe bulevard și aerul aduce dinspre parcul din piață mirosul florilor de tei. O zi care nu știa că trebuia să fie altfel. Trăsurile treceau pe stradă cu același ritm, cineva striga ceva pe strada de jos, copiii din curtea vecină se certau despre ceva care conta enorm la vârsta lor. Lumea continua fără să fi primit telegrama.

Se ridicase de la masa de lucru, merse la fereastră, se uitase la stradă câteva minute, apoi se întoarse iar la birou.

Trebuia scris necrologul.

¹ Conform canonului biografic actual, data nașterii lui Mihail Eminescu este 15 ianuarie 1850, nu 1849, cum a circulat în surse vechi. Inconsistența privind vârsta (39/40 de ani) reflectă această variație istoriografică prezentă în presa epocii.

Numărul curent fusese deja trimis la tipar. Necrologul urma să intre în numărul 26, care va apărea pe 25 iunie / 7 iulie — dedicat în întregime memoriei poetului, cu retipărirea tuturor celor douăsprezece texte publicate în *Familia* între 1866 și 1869.

Până atunci: o foaie albă pe birou. Și timp, toată noaptea dacă era nevoie.

II. Sertarul

Scrisoarea venise de la Iași, pe un plic cu marginile ușor franjurate de drum.

O desfăcuse încet, fără vreo tresărire. Trecuseră prin mâinile lui atâtea epistole, de la atâția doritori de tipar, încât mișcarea se făcuse deprindere: vârful degetului sub clapeta lipită, o ruptură scurtă, foaia întinsă pe birou. De cele mai multe ori — aceeași poveste: o stăruință smerită, un manuscris legat cu sfoară, vreo întrebare sfioasă despre plată.

Foaia era scrisă cu cerneală neagră densă, în litere înguste, ușor înclinate spre dreapta — caligrafie de om care scrie mult și repede. Textul era scurt. Eminescu îi mulțumea pentru onorariul trimis. Scria că suma îi venea la timp. Scria că era recunoscător revistei pentru că îl considera dintre ai săi.

Și mai scria un lucru, la urmă:

Primul onorariu literar l-am primit de la „Familia”, și nu l-am uitat.

Citise scrisoarea, oprindu-se asupra cuvintelor. Apoi o împăturise cu grijă și o așezase în sertarul din dreapta al biroului, ca pe un lucru care trebuia păstrat, deși încă nu-i deslușea pe deplin înțelesul. Nu bănuia atunci că, peste

ani, tocmai acea filă avea să iasă la lumină, tipărită în *Familia*, drept dovadă a unei legături ce urma să se numească, fără șovăire, istorică.

Dar în 1883 rămânea doar o hârtie primită în liniștea biroului, cu o frază care îl tulburase — nu prin îndoială asupra sincerității ei, ci prin greutatea neașteptată a cuvintelor. Nu știa încă ce înseamnă pentru el acea declarație rostită fără emfază, dar cu o gravitate care nu lăsa loc de complezență.

* * *

Era, în șaptesprezece ani de redacție, primul semn clar că relația existase și dinspre celălalt capăt.

Publicările, nota de redacție, modificarea numelui, onorariile trimise la adrese mereu schimbătoare — toate veniseră dinspre redacție. Scrisoarea din sertar era primul semn că existase și din partea lui un pas. Nu unul spectaculos: un ton reținut, câteva propoziții măsurate și, la sfârșit, o frază pe care un om o scrie numai atunci când o simte cu adevărat.

În aceeași după-amiază, biroul îi păru mai strâmt. Se așeză din nou la lucru, însă frazele nu se mai așezau cu aceeași liniște de dimineață. Scrisoarea rămânea închisă în sertar, fără legătură cu forma numărului următor, și totuși ceva din ritmul zilei se schimbase. Nu era grabă pentru tipar, ci o nevoie tăcută de mișcare — felul în care un om caută o rânduială în lucruri, atunci când gândul îi stăruie în altă parte.

Scrisoarea aceea stătea în sertarul din dreapta de șase ani. Acum știa de ce o păstrase.

III. Variantele

Prima variantă fusese prea scurtă — trei paragrafe, date, titluri, o frază despre pierderea pe care o suferea literatura română. Corectă, rece, inutilă. O ștersese.

A doua fusese la persoana a treia, în registrul biografiei solemne: Mihai Eminescu s-a născut la Ipotești în 1850, a colaborat cu *Familia* începând din 1866, a publicat în *Convorbiri Literare*, a îngrijit *Timpul*, a căzut bolnav, a murit la treizeci și nouă de ani. O enumerare adevărată și moartă — potrivită pentru un monument, nu pentru un om încă viu în amintire. O ștersese.

A treia încercase un ton elegiac — imagini despre lumina care se stinge, despre steaua care apune — și ieșise greșit, prea solemn, pentru un om care scrisese cu o precizie pe care tocmai acest ton o trăda. O ștersese.

Între aceste încercări, tăcerea din camera de lucru devenise aproape palpabilă. Nu era tăcerea obișnuită a nopților de trudă editorială, ci o liniște densă, care părea să se adune din colțurile odăii și să apese pe marginile biroului, izolându-l de restul lumii. Se auzea doar pâlپâitul rar al lumânării și, din când în când, sunetul sec al peniței lăsată să se odihnească pe marginea foii. În acele minute de nemișcare, Vulcan simți cum orașul de afară, cu tot zgomotul lui de trăsuri și vieți mărunte, se retrăsese la o distanță infinită. Rămăsese singur cu o coală albă și cu amintirea unei voci care nu mai aparținea prezentului. Era o singurătate de martor care supraviețuiește evenimentului, o tăcere în care singura prezență era absența definitivă a celui care, timp de două decenii, fusese doar un plic sosit prin poștă. Abia în acest vid de sunete, cuvintele începură să se cearnă altfel.

La a patra variantă se opri se mai mult.

* * *

Nu pornise cu un plan. Scrisese primul lucru care îi venise în minte și îl lăsase să continue:

Există oameni pe care nu îi cunoști ca oameni, ci ca voce. Eminescu a fost pentru mine, douăzeci și trei de ani, o voce care venea prin poștă.

Prima dată: un plic din Cernăuți, o dimineață de februarie din 1866. Două file cu litere de tipar rotunde și îngrijite. M. Eminovici, privatist în cl. VI gymn. — un tânăr de șaisprezece ani, care scria mai bine decât majoritatea celor de două ori vârsta lui. Am citit manuscrisul de câteva ori, de la capăt... Am scris „Da” pe margine. Am schimbat sufixul numelui fără să întreb — „Eminovici” devenise „Eminescu”, aceeași rădăcină, alt sufix, fără să cer voie. Nu știu, și nu voi ști niciodată, ce a gândit el când a deschis numărul șase și a văzut noul nume. Că a trimis alte cinci poezii în același an, sub noul nume, fără o singură obiecție — asta am știut. Restul a rămas neștiut.

La Arad, august 1868, l-am văzut sufleur înainte să-l cunosc ca om. Din culisele Teatrului „Hirschl”, în lumina slabă a lămpilor Argand, stătea în cutia lui cu caietul deschis și cu pipa fumegând în pauza primului act. Colaboratorul meu de doi ani — eu nu știam cum arată, el nu știa cum arăt. A doua zi, la masa lui Desseanu, i-am spus că eu îi schimbasesm numele. A spus că îi venea bine. Am vorbit despre turneu și despre Pascaly.

Nu i-am spus că în noaptea aceea din culise, urmărindu-l cum lucra cu caietul în mâini — urmărind textul cu o secundă înaintea actorilor, invizibil pentru public, esențial pentru spectacol — mă gândisem pentru prima oară că poate și eu funcționez după același principiu. Știu textul mai bine decât toți. Și tocmai de aceea nu pot urca pe scenă.

Sufleorul nu apare în cronici. „Familia” a fost leagănul de unde a plecat acest talent mare. Restul e al lui.

Se opri. Citise ce scrisese.

* * *

Era adevărat. Asta era problema — era adevărat în felul acela specific al lucrurilor care sunt prea adevărate pentru contextul în care le formulezi.

Un necrolog dintr-o revistă nu era locul pentru asta. Nu era vorba de neînțelegerea cititorilor. Varianta aceasta îl privea pe el, pe Vulcan — ceea ce înțelesese și ceea ce nu spusese niciodată. Or, cititorii numărului 26 nu veneau să citească despre Vulcan. Veneau să-l regăsească pe Eminescu. Veneau pentru poet, nu pentru *nașul* său literar. Veneau pentru poet, nu pentru omul care citise plicul în dimineața de februarie 1866 și scrisese *Da*, cu creionul, pe margine.

Dacă publica varianta aceasta, transforma doliul altora în mărturisirea lui. Asta era o formă de impostură, chiar dacă tot ce scrisese era adevărat.

Ștersese și a patra variantă.

Dar nu o aruncase. O pusese în sertarul din dreapta, lângă scrisoarea din 1883 și lângă numărul șase, din 1866.

IV. Necrologul

Se întunecase. Vulcan aprinsese lumânarea de pe birou.

Luase o foaie curată. Scrisese prima frază fără să ezite — nu din siguranță... De data asta știa de unde să înceapă: de la amintire. Nu de la monument. De la dimineața de februarie din 1866, care exista și fără niciun cuvânt grandios în jurul ei.

Mi-aduc și-acuma bine aminte, cum, într-o dimineață de februarie, din 1866, primii o scrisoare din Bucovina, în care un tânăr — după cum scria — de 16 ani, îmi trimitea niște încercări literare. Era tânărul Mihail Eminovici. Armonia versurilor și figurile-i plastice... mă frapară și deschisei cu plăcere colonele foii mele acestui nou talent și viitor poet.

Se opri. Citise ce scrisese. Bun. Reluase.

Junele de 16 ani a tot urcat, a devenit un luceafăr al literaturii noastre, care a dat o direcție nouă poeziei române, și apoi a dispărut ca un meteor în abisul vecinicii.

A fost înzestrat cu darul de a întrupa adâncă sa simțire și cele mai înalte gândiri într-o frumusețe de forme, sub al căror farmec limba română pare a primi o nouă viață.

Atât de mare, atât de înalt, atât de neimitabil, atât de original, atât de unic în literatura noastră.

Condeiful mergea acum fără ezitare. Formulele veneau singure. Nu erau goale; erau exacte, verificate de douăzeci și trei de ani de lectură. Fiecare adjectiv era câștigat.

Ș-acum, când l-am pierdut pentru totdeauna, întocmai cum adunăm suvenirurile unui mort scump, și cum acele toate ne par mai prețioase: astfel și primele lui poezii au o valoare și mai mare pentru toți iubitorii de literatură română.

„Familia” a fost leagănul de unde a plecat acest talent mare. Aici i-a fost leagănul și mormântul.

El a publicat atunci, succesiv, douăsprezece lucrări poetice.

* * *

Se opriase la această frază — *El a publicat atunci, succesiv, douăsprezece lucrări poetice* — și stătuse cu ea câteva secunde.

Douăsprezece lucrări. Le știa pe toate pe dinafară. Știa în ce număr apăruse fiecare, știa ce onorariu trimisese pentru fiecare, știa că ultima venise în 1869, și că, după aceea, colaborarea se încheiase fără nicio explicație, fără nicio scrisoare de adio, pur și simplu nu mai veniseră plicuri. Tânărul din Bucovina mergea mai departe — spre *Junimea*, spre *Timpul*, spre *Luceafărul*, spre ce devenise.

Toate astea nu intrau în necrolog. Nu pentru că n-ar fi contat; mai degrabă pentru că erau ale sale, nu ale poetului. Necrologul era al poetului.

Reluase scrisul.

* * *

Necrologul îl termină la miezul nopții.

Îl citise o dată integral înainte să îl pună în plic. Era bun. Era adevărat. Spunea ce trebuia spus: amintirea dimineții de februarie, armonia versurilor, luceafărul, meteorul, leagănul. Spunea despre Eminescu.

Nu spunea despre sufleor. Nu spunea despre culise. Nu spunea despre ce gândise în trăsura spre Pesta, în august 1868, cu capul ușor aplecat și cu Aradul, care rămânea în urmă.

Pusese necrologul în plic pentru culegătorul de dimineață. Pe plic scrisese: *Numărul 26. Urgent.*

* * *

Stinsese lumânarea. Rămăsese câteva minute în întunericul redacției.

Deschise sertarul din dreapta. Înăuntru, unul lângă altul: scrisoarea din 1883, cu fraza despre primul onorariu. Numărul șase din 1866, îngălbenit la

colțuri. Și foaia cu a patra variantă — cea pe care o scrisese și renunțase la ea, dar pe care nu o aruncase.

Nu le aranjase în nicio ordine. Erau acolo pentru că le pusese acolo, fiecare la timpul ei, și nu exista niciun motiv să le separe.

Închise sertarul.

Mâine dimineață venea culegătorul. Mâine după-amiază, tiparul. Poimâine, numărul 26 mergea la distribuție.

Ieși din redacție în Oradea acelei nopți, cu aerul cald de iunie, coborând pe ulița pustie. Mergea încet, cu mâinile la spate — mersul lui de când nu se grăbea nicăieri și nu se ducea nicăieri anume.

Undeva pe bulevardul cu castani, o lampă cu gaz încă ardea.

Partea a III-a — Sedimentarea

1889 — 1898 — 1899

1889 — Oradea. Numărul special.

Numărul 26 al revistei apăruse pe 25 iunie / 7 iulie 1889.

Coperta era austeră: portretul lui Eminescu — fotografia cunoscută, cu fruntea înaltă și privirea, care nu se uita la tine, ci prin tine — și dedesubt, în litere drepte: *Mihai Eminescu. 1850²—1889.*

Vulcan trimisese exemplarele, notase comenzile, supervizase distribuția. Administrația mică a unui doliu mare.

* * *

Ulterior, scrisorile veniseră — din toată Transilvania, din Bucovina, din Regat. Câteva și din Pesta, de la foști studenți, care citiseră revista în anii șaizeci, și acum aveau familie și birou și păr cărunt și poate că păstrasera prin sertare numărul șase din 1866, îngălbenit la colțuri, cu pagina șaizeci și opt marcată sau nu.

Citise scrisorile, le răspunsese, după cum cerea situația, trecuse la numărul următor.

Ce nu scrisese nimeni — și el însuși nu scrisese nicăieri — era cum arătase noaptea de 20 spre 21 iunie la biroul din Oradea. Cum stătuse cu foile albe în față și cu cele patru variante șterse. Cum luase numărul șase din sertar și îl deschisese la pagina șaizeci și opt. Cum foaia cu a patra variantă și numărul vechi din 1866 rămăseseră unul lângă altul în același sertar, fără niciun motiv care să le separe.

Unele lucruri nu intră în necrolog.

² În Revista „Familia”, nr. 26, 25 iunie/7 iulie 1889, p. 301, anul de naștere este 1849.

1898 — Oradea. Un plic din Sibiu.

Plicul venise în noiembrie, la nouă ani după moartea lui Eminescu.

Îl deschisese cu gestul mecanic pe care îl repetase de mii de ori în treizeci și trei de ani de redacție. Înăuntru, o foaie cu o poezie și o notă de prezentare: *Octavian Goga, elev la Liceul de Stat din Sibiu, șaptesprezece ani*. Știa deja numele — cu un an înainte, *Tribuna* din Sibiu publicase versuri semnate *Tavi*, și *Revista Ilustrată* din Bistrița îl găzduise în primăvara aceluiași an. Tânărul din Sibiu nu mai era un necunoscut absolut când bătuse la ușa *Familiei*.

Citise poezia o dată. O pusese pe masă. O citise din nou, mai încet.

Era bună. Avea o greutate care nu ținea de vârstă — nimic grăbit, nimic juvenil în apăsarea ei. În versuri se simțea ceva mai vechi, mai așezat decât anii celui care le scrisese. Nu era din aceeași țesătură cu Eminescu: mai sobră, mai directă în rostire, cu o durere spusă fără învăluiri.

Luase creionul și scrisese pe marginea manuscrisului: *Da. Numărul 44*.

* * *

Stătuse cu creionul în mână câteva secunde înainte să decidă dacă scrie o notă de redacție.

La Eminescu, în 1866, scrisese douăzeci și patru de cuvinte: vârsta, surpriza plăcută, deschiderea coloanelor. Un gest de prezentare pentru un necunoscut. Goga nu mai era un necunoscut — ajunsese la *Familia* după ce fusese deja primit de alte reviste. O notă de prezentare pentru cineva care se prezentase deja singur ar fi sunat a revendicare a unui merit care nu era al lui Vulcan.

Nu scrisese nicio notă. Publicase poezia — semnată simplu, *Octavian*, fără nume de familie, fără mențiunea vârstei — la pagina 523, din numărul 44, fără niciun comentariu redacțional. Textul se susținea singur.

Nu schimbase numele. Goga venea deja cu numele lui întreg — nicio distanță de eliminat. Treizeci și trei de ani de redacție îl învățaseră că sunt gesturi care se fac și gesturi care nu se fac. De fiecare dată altfel.

Trecuse la numărul următor.

1899 — Sibiu. Două pagini.

La zece ani de la moartea lui Eminescu, *Familia* publica numărul 26, din 27 iunie 1899, în care tipărise și scrisoarea lui. La Sibiu, revista ajunsese câteva zile mai târziu.

Goga citise revista la biblioteca liceului, unde colecția era legată pe ani în volume groase, cu coperte de carton cenușiu. Citise textul lui Vulcan — mărturie publică, document al legăturii dintre revistă și poetul național — și scrisoarea cu fraza despre primul onorariu, tipărită acum pentru toți.

Rămăsese cu volumul deschis câteva minute.

Apoi se ridicase, se dusesse la raft și scosese volumul din 1866. Îl deschisese la cuprins, căutase numărul șase, găsisese pagina șaiszeci și opt.

* * *

Nota de redacție era scurtă.

Cu bucuria deschidem colónele fóiei nóstre acestui june numai de 16 ani, care cu primele sale încercări poetice tramise nóue ne-a suprinso plăcutu. Red.

La subsolul paginii se puteau citi cele douăzeci și patru de cuvinte; nota era legată de semnătură printr-un asterisc. Trebuia să urmărești asteriscul ca să o găsești — un gest mic, aproape accidental. Goga îl urmărise.

Vârsta — șaisprezece ani. Un an mai tânăr decât el acum. Surpriza plăcută. Deschiderea coloanelor. Și semnătura: *Red*. Nu un nume. Instituția în spatele căreia omul dispăruse.

Rămăsese cu volumul deschis câteva minute. Puse degetul pe pagină, la locul notei, și îl menținu acolo. Afară, cineva trântise o ușă. Goga nu ridicase privirea.

* * *

Citi poezia lui Eminescu.

Era bună... Avea ritmul acela pe care îl recunoști înainte să-i știi numele. Altceva decât ce scria el — mai adânc, parcă. Nu mai puțin.

La un vers se opri și îl citi din nou. Îl înțelesese prea bine — și știa că nu era primul.

* * *

Goga se gândi la propriul lui debut din *Familia*, numărul 44, pagina 523. Deasupra — nimic. Nicio notă, nicio vârstă, nicio introducere. Doar poezia și, dedesubt, atât: Octavian.

Nu fusese o neglijență. Înțelegea asta acum, cu volumul din 1866 deschis în față. Fusese o altă măsură, pentru o altă împrejurare. Eminescu trimisese un plic și un nume din Bucovina; el venise cu versuri deja tipărite în altă parte. Vulcan văzuse diferența și hotărâse în consecință.

Atât.

* * *

Închise volumul.

Îl puse la loc pe raft, între 1865 și 1867, cu cotorul gri-cenușiu aliniat cu celelalte.

Nu scrise nimănui despre ce înțelesese în după-amiaza aceea. Unele sensuri nu se aștern pe hârtie; le porți cu tine și ele răsar, târziu, într-o frază scrisă cu alt gând.

Ieși din bibliotecă în Sibiul de noiembrie, cu aerul rece al Carpaților coborând pe ulițele înguste. Mergea repede, cu mâinile în buzunare, cu capul ușor aplecat — mersul cuiva care gândea la ceva și nu voia să fie deranjat.

Mâine era la școală. Aveau prima oră latină.

— *Sfârșit* —

Dedicată lui Iosif Vulcan – „sufleurul” care,
din penumbra biroului său de redactor,
a șoptit istoriei numele pe care noi, astăzi, îl rostim cu evlavie.

Pentru toți ctitorii care au ales să rămână în culise
pentru ca geniul altora să poată străluci pe rampă

Casa Memorială „Iosif Vulcan”

Holod

2026